

Κική Δημουλά:

Νίκος Δήμου

ΣΤΗΝ ΤΕΤΡΑΓΩΝΗ ΝΥΧΤΑ ΤΗΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ

(Σημειώσεις σε ποιήματα της Κικής Δημουλά)

Αναρωτιόμουν γιατί έχουν γραφτεί τόσο λίγα πράγματα για την ποίηση της Κικής Δημουλά. Οι περισσότεροι (κι εγώ μαζί τους) παρ' όλο τον θαυμασμό μας, έχουμε περιοριστεί σε επιφωνήματα.

Χρειάστηκα αρκετό χρόνο για να καταλάβω τον λόγο. Είναι δύσκολο να γράψεις για την ποίηση της Κικής Δημουλά διότι είναι ποίηση άνευ αντικειμένου.

Κυριολεκτώ. Η ποίηση της Κ.Δ. είναι άνευ αντικειμένου - αφού αντικείμενό της είναι το μηδέν.

Για να είμαι περισσότερο σαφής: όχι ακριβώς το μηδέν (τι να γράψει κανείς γι αυτό) όσο η παρουσία του στη ζωή μας, η σχέση μας με αυτό. Το μοναδικό θέμα της Δημουλά είναι το σταδιακό ή αιφνίδιο πέρασμα από το ον στο μη-ον. Το πέρασμα που ονομάζεται χρόνος, φθορά η θάνατος.

Μερικές φορές η Δ. αντιστρέφει το θέμα της: πρόκειται τότε για το πέρασμα από το μη-ον στο ον, δηλαδή την μνήμη. (Όταν θυμάσαι ανακαλείς μη-ον, κάτι που δεν υπάρχει πια). Τις περισσότερες φορές η μνήμη έχει την μορφή φωτογραφίας.

'Ον και μη ον. Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε συνώνυμα γι αυτό το ολέθριο ζευγάρι. Ζωή - θάνατος. Παρουσία - απουσία. Κάτι - τίποτα.

Το τίποτα, το κενό, το μηδέν είναι, βέβαια, ο κυρίαρχος πόλος. Κερδίζει πάντοτε στο τέλος. Καμιά φορά και με βρώμικο, φτηνό τρόπο:

Για σας θα κάνω μια καλύτερη τιμή
είπε το Τίποτα στο Κάτι
και κείνο, το ηλίθιο, τόχαψε.

Το όν, η παρουσία, η ζωή, εμφανίζονται σαν παγίδα ή απάτη. "...άλλος ένας απατημένος από την διάρκειά του" έγραψε η Κ.Δ. μετά τον θάνατο του ποιητή Παπαδίτσα. 'Ο,τι άλλωστε υπάρχει,

το Κάτι, είναι φενάκη. Απλό σκηνικό του Τίποτα. Η Δημουλά κάθε φορά αποκαλύπτει το Μαύρο πίσω από την σκηνογραφία. Κι ο χρόνος συνεχώς της κλέβει ό,τι νόμισε πραγματικό:

Αχ! η χήρα στιγμή, κάθε τόσο!

Στο κενό, ανάμεσα όν και μη όν. Από μια ποιήτρια που δεν πατάει ούτε στο ένα ούτε στο άλλο. Ισορροπεί ανάμεσά τους, επάνω σε ένα τεντωμένο σκοινί, που είναι η γλώσσα. Κι όπως οι

σχοινοβάτες την ράβδο, η Δημουλά χρησιμοποιεί τις λέξεις για να κρατιέται όρθια στο τεντωμένο σκοινί. Ακροβατεί, τινάζει λέξεις στον αέρα, τις γυρίζει ανάποδα, πολλές μαζί, (το κοινό κρατάει την ανάσα του) και τις πιάνει την τελευταία στιγμή.

Η Δημουλά κάνει πράγματα με την γλώσσα που κανείς Έλληνας ποιητής δεν τόλμησε. Αλλάζει τα μέρη του λόγου, κάνει τα επίθετα ρήματα, τα ουσιαστικά επιρρήματα. Αναρχική των λέξεων, παίρνει εκδίκηση από την γλώσσα για κάθε απουσία, κάθε μοναξιά, κάθε φόβο της ζωής. Τρομοκρατημένη από την ύπαρξη, η Δημουλά τρομοκρατεί την γλώσσα. Άλλωστε, μόνο μια τέτοια διάλεκτος μπορεί να εκφράσει το μηδέν.

Ποίηση εκ του μη όντος. Πως να γράψεις γι αυτήν; Όταν το μόνο που φαίνεται (φόντο σκοτάδι) είναι οι ακροβασίες των λέξεων. Πάντα εν κινήσει, ταυτόχρονα σε θέσεις πολλαπλές όπως στις στροβοσκοπικές φωτογραφίες;

Πως να περιγράψεις πυροτεχνήματα - όταν το θέμα σου δεν είναι η λάμψη, αλλά το πίσω σκότος. Πως να μιλήσεις για το σκοτάδι; Τι είναι το σκοτάδι; Μη φως; Αρκεί αυτός ο ορισμός;

Εκεί ακριβώς βρίσκεται το επίτευγμα της Κικής Δημουλά. Μιλάει για το σκοτάδι, το μη όν, το μηδέν, πράγματα που δεν λέγονται - κι όμως τα λέει. Ενώ οι περισσότεροι ποιητές, όταν πάνε να

ασχοληθούν με το αφηρημένο συντριβονται, η Δημουλά μπορεί και κάνει φιλοσοφική ποίηση, τόσο χειροπιαστή όσο ένας σβώλος χρώμα και τόσο μεταφυσική όσο η αποφατική θεολογία.

Πρόκειται ένα άλλο είδος ποίησης. Θα την ονόμαζα μετα-ποίηση και με τις δύο σημασίες του μετά. Αν η ποίηση οριοθετεί έναν κόσμο, αυτή καλύπτει δύο, ταυτόχρονα, μεταποιώντας τις λέξεις. Στα ελληνικά γράμματα δεν έχουμε άλλο τέτοιο δείγμα. Στα ξένα, το πιο κοντινό που μπορώ να σκεφθώ είναι οι Άγγλοι "μεταφυσικοί ποιητές" του 17ου αιώνα. Αυτοί που "έβλεπαν το κρανίο κάτω από το δέρμα" όπως έγραψε ο Eliot στους "Ψιθύρους Αθανασίας".

Υπάρχουν στίχοι της Κ. Δ. που θα μπορούσαν να έχουν γραφεί από τον Donne, τον Herbert, ή τον Marvell. Που συνδέουν απρόοπτα το συγκεκριμένο με το υπερβατικό, το αισθητό με το επέκεινα:

Νοτιάς. Πονούν θανάσιμα τα κόκαλα.
Εννοώ εκείνες τις ατομικές μας κρεμάστρες
να ταξιδεύει ατσαλάκωτο το σχήμα μας
πλασιέ εδώ εκεί της διάρκειάς μας.

Το ποίημα επιγράφεται "Αναλαμπές Ανυπαρξίας" και τελειώνει:

Γι αυτούς τους πόνους λένε πως υπάρχει
μια πολύ θαυματοργή
σκόνη που γινόμαστε.

Στην ποίηση της Δημουλά πορσελάνινα μπιμπελο μπορούν να σημάνουν Αποκάλυψη:

πάλλονται δάκρυα, τρίζουν τζάμια
αλλόφρονα οστά αγάλλονται, σπάζουν.

Το γκροτέσκο συγκατοικεί με το τρυφερό, ο εφιάλτης με το ροζ kitsch, ο τρόμος με το κατάμαυρο χιούμορ.

Υπάρχει, στο λεξικό των λογοτεχνικών όρων του Cuddon, ένας ορισμός για τους "μεταφυσικούς" ποιητές που περιγράφει ακριβέστατα την ποίηση της Δημουλά. Τον μεταφράζω: "καθηλωτικές και πρωτότυπες εικόνες και μεταφορές (που δείχνουν μίαν ενασχόληση με τις αναλογίες μακρόκοσμου και μικρόκοσμου), οξύνοια, εφευρετικότητα, δεξιοτεχνική χρήση της κοινής γλώσσας, [] κλίση προς το παράδοξο και το σοφιστικό επιχείρημα, άμεσος τρόπος, καυστικό χιούμορ, έντονη αίσθηση θνητότητας, και μια διακεκριμένη ικανότητα για ελλειπτική σκέψη και λακωνικά συμπυκνωμένη έκφραση".

Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά ανήκουν τόσο πολύ στη Δημουλά, που σχεδόν δεν χρειάζονται συμπλήρωση. Ίσως μόνο μεγαλύτερη έμφαση στην "αίσθηση θνητότητας". Ωστόσο και στους μεταφυσικούς ήταν το κυρίαρχο συναισθημα, (ας θυμηθούν όσοι ξέρουν τους δυσμετάφραστους στίχους του Eliot για τους Webster και Donne).

Οι μεταφυσικοί ποιητές είναι οι πρόγονοι (κι ας μην τους γνωρίζει) της Κ.Δ. ενώ η μεγάλη Αμερικανίδα Emily Dickinson είναι η πνευματική της αδελφή. Περίεργο - όταν το μηδέν θέλει να μιλήσει διαλέγει τώρα πια γυναίκες. Ίσως είναι πιο θαρραλέες από τους άνδρες.

Υπάρχει ένα ποίημα της Δημουλά που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί προγραμματική δήλωση. Σε αυτό αναφέρονται τα τέσσερα θέματα της ποίησής της: ο έρωτας (δηλαδή το ον), ο φόβος (του μη όντος) η μνήμη (το μη ον γίνεται ον) και η νύχτα (το ον γίνεται μη ον).

Ο ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟΣ ΑΡΙΘΜΟΣ

Ο έρωτας,
όνομα ουσιαστικόν,
πολύ ουσιαστικόν,
ενικού αριθμού,
γένους ούτε θηλυκού ούτε αρσενικού,
γένους ανυπεράσπιστου.
Πληθυντικός αριθμός
οι ανυπεράσπιστοι έρωτες.

Ο φόβος,
όνομα ουσιαστικόν
στην αρχή ενικός αριθμός
και μετά πληθυντικός:
οι φόβοι.
Οι φόβοι
για όλα από δω και πέρα.

Η μνήμη,
κύριο όνομα των θλίψεων,
ενικού αριθμού
μόνον ενικού αριθμού
και άκλιτη.
Η μνήμη, η μνήμη, η μνήμη.

Η νύχτα,
Όνομα ουσιαστικόν,
Γένους θηλυκού,
Ενικός αριθμός.
Πληθυντικός αριθμός
Οι νύχτες.
Οι νύχτες από δω και πέρα.

"Οι νύχτες από εδώ και πέρα". Από το "Λίγο του Κόσμου" και πέρα, αυτό είναι το μόνο θέμα της Κικής Δημουλά. Αφού δεν γίνεται το θαύμα και το όνειρο:

Δεν ήρθε κι ένα απόγευμα
που να μη γίνει βράδυ
και όνειρο σημαίνει
να έρθει κι ένα απόγευμα
που να μη γίνει βράδυ, Ο χρόνος δεν σταματά. Το βράδυ έρχεται πάντα: "οι νύχτες από εδώ και πέρα". Το ποίημα τελειώνει:

Φύλαγέ μου, Θεέ μου, τουλάχιστον
όσα έχουν πεθάνει.

Η μνήμη από εδώ και πέρα. Το σύμβολό της: η φωτογραφία.

*

Η φωτογραφία είναι από τα κύρια θέματα της Κ.Δ. Και πως θα γινόταν αλλιώς; Κάθε φωτογραφία, και η πιο ταπεινή, είναι η παρουσία μιας απουσίας. Και η ποίηση της Δημουλά, ως ποίηση του μη όντος, όλο γύρω στην απουσία τριγυρίζει. Τα "όσα έχουν πεθάνει" μπορεί να μην υπάρχουν όλα σε φωτογραφία - αλλά όσα υπάρχουν σε φωτογραφία, έχουν σίγουρα πεθάνει. Η στιγμή πεθαίνει στο στιγμιότυπο.

Άντε, σε συγχωρώ, στιγμή που ήμουν.

Η φωτογραφία είναι παγωμένο παρελθόν. Σύμβολο μνήμης - παραπάνω: η ίδια η μνήμη τυπωμένη στο χαρτί. Ήδη σε μία από τις παλιότερες συλλογές της, πριν ακόμα διαμορφώσει το τελείως προσωπικό της ύφος, η ποιήτρια γράφει:

από τα πέρατα μιας νοσταλγίας
παίρνω ειδήσεις σου:
κατάντησες θαμών
κάποιας παλιάς φωτογραφίας σου
διαπρέποντας στην χάρτινη έντασή της.

Αυτή η χάρτινη ένταση στα επόμενα βιβλία, θα πάρει διαστάσεις τραγικές. Γιατί μπορεί να έλεγαν οι παλιοί φωτογράφοι "απαθανατίζω", ωστόσο ξέρουμε όλοι τι είναι μια χάρτινη αθανασία. Και η Δημουλά έγραφε στο "Λίγο του Κόσμου", πολύ πριν την σκεπάσει η μεγάλη απουσία:

Κι είναι το χέρι σου μόνο
στην τετράγωνη νύχτα της φωτογραφίας.

Ο έρωτας, ο φόβος, η μνήμη, η νύχτα ("από δω και πέρα"), σε δύο στίχους. Είκοσι χρόνια μετά, η ώριμη (στον πόνο) ποιήτρια μιλάει για το Τίποτα. Σε ένα από τα αριστουργήματα (δεν φοβάμαι τη λέξη) της Δημουλά, το πρώτο ποίημα από την συλλογή "Χαίρε Ποτέ", πρωταγωνιστεί μια φωτογραφημένη απουσία:

ΑΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ

Θεέ μου τι δεν μας περιμένει ακόμα.

Κάθομαι εδώ και κάθομαι
Βρέχει χωρίς να βρέχει
όπως όταν σκιά
μας επιστρέφει σώμα.

Κάθομαι εδώ και κάθομαι.
Εγώ εδώ, απέναντι η καρδιά μου
και πιο μακριά
η κουρασμένη σχέση μου μαζί της.
Έτσι για να φαινόμαστε πολλοί
κάθε που μας μετράει το άδειο.

Φυσάει άδειο δωμάτιο.
Πιάνομαι γερά από τον τρόπο μου
που έχω να σαρώνομαι.

Νέα σου δεν έχω.
Η φωτογραφία σου στάσιμη.
Κοιτάζεις σαν ερχόμενος
χαμογελάς σαν όχι.
Άνθη αποξηραμένα στο πλάι
σου επαναλαμβάνουν ασταμάτητα
το άκρατο όνομά τους semprenives
semprenives – αιώνιες, αιώνιες
μην τύχει και ξεχάσεις τι δεν είσαι.

Με ρωτάει ο καιρός
από πού θέλω να περάσει
που ακριβώς τονίζομαι
στο γέρνω ή στο γερνώ.
Αστειότητες
Κανένα τέλος δεν γνωρίζει ορθογραφία.

Νέα σου δεν έχω.
Η φωτογραφία σου στάσιμη.
Όπως βρέχει χωρίς να βρέχει.

.....

Στα ποιήματα της Κ.Δ. οι φωτογραφίες δεν είναι πάντα "στάσιμες". Συνήθως ζούνε μια ζωή δική τους, αυτόνομη. Σαν φυτά, έχουν ανάγκη από την φροντίδα των ανθρώπων. Ένα ποίημα απουσίας κλείνει με τους στίχους:

Τουλάχιστον
ν' αλλάζεις πότε-πότε το νερό στις φωτογραφίες μου

Δέκα χρόνια πριν έγραφε:

Ποτίζεις, φαίνεται, συχνά τους τοίχους με ρέμβη
Κι ευδοκιμούν εδώ-εκεί φωτογραφίες.

Είναι το νερό της μνήμης, αντιδοτο του νερού της Άρνας, του νερού της λησμονιάς.

Άλλες φορές (στο ποίημα "Ανάσκελος Χρόνος") η φωτογραφία γίνεται μαγικό alter ego, είδωλο που υποκαθιστά το πρόσωπο:

τετράπαχο γρασίδι στα συρτάρια μου
ρηχή μαλακωσιά σαν του βελούδου
και του πατημένου όρκου
και ρίχνει κάτι ξάπλες
μα κάτι ξάπλες η φωτογραφία σου.

Οι αναφορές στην φωτογραφία είναι περισσότερες στο πρώτο και το τρίτο από τα βιβλία

της "ώριμης" Δημουλά. Μόνο τρεις εντόπισα στο "Τελευταίο Σώμα μου" ενώ έξη στο "Λίγο του

Κόσμου" και επτά στο "Χαίρε Ποτέ". Μάλιστα, στα βιβλία αυτά υπάρχουν ολόκληρα ποιήματα με θέμα την φωτογραφία, ενώ στο "Σώμα" οι αναφορές είναι παρενθετικές (αλλά καιριες, σε

στίχους καταληκτικούς).

Φυσικό. Τα δύο αυτά βιβλία είναι καθαρά ελεγειακά, με περισσότερη έμφαση στη μνήμη. Ιδιαίτερα στο "Χαίρε Ποτέ", βιβλίο μεγάλου αποχαιρετισμού, η φωτογραφία μοιάζει να είναι

ένα από τα ελάχιστα σωσίβια στον ωκεανό του Τίποτα.

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΑΤΟ

Σκορπίζουν
των δακρύων οι μεγάλες συγκεντρώσεις.
Μνήμη και παρόν
ψάχνουν να κρυφτούν από τη διαύγεια τους.

Αραιά και που καμιά τουφεκιά
πότε από κείνο το ευκρινές
χαράκωμα ή λύπη πότε από αμυδρότερο.
Στρατηγική να δείξει τάχα
ότι έρχονται ενισχύσεις. Ας παραδοθεί.

Έχει σχεδόν επικρατήσει ή φωτογραφία σου.
Εξαπλώθηκε όπου βρήκε άμαχη επιφάνεια
αποδεκατισμένη αίσθηση πρόθυμη για γαλήνη.
Ανεμίζει στων βλεμμάτων τα υψώματα
όχι σαν έθιμο αδρανές μελαγχολικό
μα ως γενναίος συκοφάντης της απώλειας σου.
Μέρα τη μέρα πείθει πώς τίποτα δεν άλλαξε
αποδεκατισμένη αίσθηση πρόθυμη για γαλήνη.
Ανεμίζει στων βλεμμάτων τα υψώματα
όχι σαν έθιμο αδρανές μελαγχολικό
μα ως γενναίος συκοφάντης της απώλειας σου.
Μέρα τη μέρα πείθει πώς τίποτα δεν άλλαξε

Ότι ήσουν πάντα έτσι, από χαρτί
εκ γενετής φωτογραφία σε συνάντησα
ανέκαθεν πώς έτσι σ' αγαπούσα γυρολόγα
από εικόνα σε απεικόνιση
κι από απεικόνιση σε εικόνα σου αρκέστηκα.

Μνήμη και παρόν πρέπει να κρυφτούν
από τη διαύγεια τους.

Αραιά και που καμιά τουφεκιά αμυδρή
μαρτυρία υπέρ σου ή λύπη
ας παραδοθεί.

Ο μόνος αξιόπιστος μάρτυρας ότι ζήσαμε
είναι ή απουσία μας.

Η ποιήτρια ζει σε ένα κενό που για μόνη του διακόσμηση έχει τα αναμνηστικά του τότε:

Ηδονοβλεψίες οι φωτογραφίες σου τριγύρω
ανώτατοι υπάλληλοι σε ανθηρή εταιρία τοίχων

Και έχει ήδη διδαχθεί να διαλέγεται με την απουσία:

Μίλησα πολύ. Στους ανθρώπους,
στους φανοστάτες, στις φωτογραφίες...

Έγραφε το 1971. Ωστόσο δεκαεπτά χρόνια, μια μοναξιά και τρεις συλλογές αργότερα, έχεις
την εντύπωση πως μιλάει πια μόνο με τις φωτογραφίες:

Μου φαίνονται απόψε πιο γκριζα τα μαλλιά σου
μπερδεμένη καθώς τα χτενίζω με σκέψεις.

Τι έπαθες; Σε γέρασε η πολλή φωτογραφία
ή μη σου είπε τίποτα εναντίον μου
η φαρμακόγλωσσα ενοχή μου.

Υπάρχουν δύο ποιήματα ομόλογα, σαν αντικριστά, το ένα στο "Λίγο του Κόσμου" το άλλο στο "Χαίρε Ποτέ". Και τα δύο έχουν ένα κοινό θέμα - την αμφισβήτηση της φωτογραφικής ειλικρίνειας. Εδώ γίνεται αμφίβολη η αλήθεια της μνήμης - γιατί όχι και η αλήθεια του όντος. Η φωτογραφία αποκτά δική της θέληση, γνώση, ακόμα και προφητικές ιδιότητες. Δεν είναι πια παθητική απεικόνιση του παρελθόντος - είναι ενεργητική παρέμβαση στο παρόν και το μέλλον. Χαρακτηριστικά το πρώτο από τα δύο ποιήματα φέρει τον τίτλο "Μοντάζ" - αναφέρεται δηλαδή στην τεχνική εκείνη που αλλοιώνει την εικόνα, με την οποία ο φωτογράφος παρεμβαίνει στην πραγματικότητα. Το δεύτερο πάλι ονομάζεται "Passe-partout" λέξη που σημαίνει το πλαίσιο της φωτογραφίας - αλλά και το αντικλείδι. Στο πρώτο ποίημα η ποιήτρια αναρωτιέται:

Υπήρχε από την αρχή τιμόνι
ή έκανε μοντάζ ο φωτογράφος
κι απόκτησε τιμόνι
το ακυβέρνητο
όπως βρέθηκαν οι αγρότες
οι παππούδες μας
στα κάδρα

με γραβάτα;

Όμως, στο δεύτερο ποίημα η απορία παίρνει διάσταση απειλής:

PASSE-PARTOUT

Ανοίγω τα παράθυρα της φωτογραφίας
ν' αεριστεί. Έμεινε καιρό κλεισμένη
όπως πολλά εξοχικά παρελθόντα.
Είσαι στο μπαλκόνι. Με την καλή παλιά σου
στάση· όρθιος· φοράς την έγχρωμη επίγεια
εφαρμοστή στολή των επιπέδων: μια κεραμιδένια
στέγη το φουσκωτό μπουφάν του πεύκου,
μπαλωμένο μ' ενδιάμεση θάλασσα
στα μέρη που σκίστηκαν τα κλαδιά
παιζοντας με δυνατούς ανέμους.
Είναι σε παλίρροια τα περιβόλια
Έχουν ανέβει ως τα τηλεγραφόξυλα
και κρέμονται λεμόνια στα καλώδια
άγουρα εορταστικά γλομπάκια.

Κάνεις υποστολή ηλίου.
Ανεβάζεις την τέντα συνθλίβοντας
πάνινα λουλούδια. Ανυπόμονος περιστρέφεις
την κίνηση σα να 'ναι ο ίσκιος το δυσεύρετο.

Ως εδώ λογικά συμπεριφέρεται ή φωτογραφία.
Όσοι εμφανίζομαι εγώ, παρανοϊκά νεόφερτη
στην εικόνα σαν με πλαστικήν αφαίρεση.

Ενώ ήμουν μαζί σου εξ αρχής
κοινοκτήμων της παλίρροιας και των περιβολιών
λίγο πιο πίσω από σένα καθισμένη
σ' ένα πολύ αναπαυτικό pliant μείδιαμα μου
μοιάζει τώρα
σαν μόλις να προστέθηκα στη φωτογραφία.
Με σημερινό το πρόσωπο μου, μαύρο βλέμμα
μακρύ σέρνεται ή ουρά του χάρω στο μπαλκόνι
λες πώς κάλεσε εμένα το επίσημο σκοτάδι.
Τείνομαι άπνους σα να θέλω
να σε απομακρύνω από την τέντα
μη σου πέσει κι άλλο
νταμάρι ίσκιου απάνω σου.
Αρκετά ανήλιος έγινες.

Πώς ενημερώθηκε ή φωτογραφία.

Χρόνος αληθινός σε χρόνο χάρτινο πώς μπήκε.
Με ποια οικειότητα ή οδύνη
μίλησε στην απάθεια των αψύχων.
Άραγε τι βαθύτερο να είναι αυτά τα άψυχα.
Μήπως τίποτα ζώες προηγούμενες εμψύχων
πού με την πρώτη επώδυνη ευκαιρία
υποτροπιάζουν;

Η εκ των υστέρων "προφητεία" της φωτογραφίας, δίνει όσο τίποτα δυνατή, την έννοια της μοίρας. Το πεπρωμένο πρωθύστερα γραμμένο στην εικόνα. Το διαβάζεις μετά και νιώθεις ρίγος, "έλεον και φόβον".

Φτάσαμε σε καίριο σημείο. Η ένταση ανάμεσα στο ον και το μη ον είναι η μόνιμη πηγή του τραγικού. Στην τραγωδία συγκρούονται ο Ήρωας και η Μοίρα - μάσκες για το ον και το μηδέν. Ο κόσμος της Δημουλά είναι κατ' εξοχήν τραγικός, με τον αρχαίο τρόπο αλλά με το σημερινό ύφος της τραγωδίας. Έχει την σύγκρουση, χωρίς το ηρωικό μέγεθος. Γιατί αυτό που συγκρούεται δεν είναι πια ο ήρωας με το κενό - είναι το κενό με το κενό. Οι σύγχρονοι τραγικοί ήρωες είναι άδαιοι, κλόουν ή ζογκλέρ λέξεων.

Βλέπω αυτόν τον κόσμο της Δημουλά, σαν μια άδεια σκηνή, σκοτεινή. Στην μαύρη κουρτίνα του φόντου, μισοφαίνονται καρφίτσωμένες φωτογραφίες. Είναι το πιο ζωντανό πράγμα σε αυτόν τον πεθαμένο κόσμο. Μέσα στο απόλυτο κενό, με φόντο τη νύχτα, εικόνες συνοδεύουν την σιωπή των λέξεων. (Ναι, η Δημουλά κατόρθωσε κι αυτό: οι λέξεις να μην ηχούν. Να πέφτουν στην μοναξιά, σαν τσόχα σε βελούδο. Μόνον ο Μπέκετ έχει δώσει τόση σιγή στον λόγο).

Τελική απόδειξη για όσα γράφω θα είναι δύο ποιήματα. (Απόδειξη για κάθε λόγο γύρω στην ποίηση, είναι μόνον η ποίηση). Δύο "φωτογραφικά" ποιήματα, το ένα από το "Λίγο του Κόσμου", το άλλο από το "Χαίρε Ποτέ". Δεν θέλω - ούτε χρειάζεται να τα σχολιάσω. Είναι άλλωστε τόσο γνωστά, σε όσους αγαπούν την ποίηση. Θα τα ξαναβρούν, όπως αγαπημένη μουσική του Schubert.

Από το "Λίγο του Κόσμου":

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ 1948:

Κρατώ λουλούδι μάλλον.
Παράξενο.
Φαίνεται από την ζωή μου
πέρασε κήπος κάποτε.

Στο άλλο χέρι
κρατώ πέτρα.
Με χάρη και έπαρση.
Υπόνοια καμιά

ότι προειδοποιούμαι για αλλοιώσεις,
προγεύομαι άμυνες.
Φαίνεται από την ζωή μου
πέρασε άγνοια κάποτε.

Χαμογελώ.
Η καμπύλη του χαμόγελου,
το κοίλο αυτής της διαθέσεως,
μοιάζει με τόξο καλά τεντωμένο,
έτοιμο.
Φαίνεται από την ζωή μου
πέρασε στόχος κάποτε.
Και προδιάθεση νίκης.

Το βλέμμα βυθισμένο
στο προπατορικό αμάρτημα:
τον απαγορευμένο καρπό
της προσδοκίας γεύεται.
Φαίνεται από την ζωή μου
πέρασε πίστη κάποτε.

Η σκιά μου παιχνίδι του ήλιου μόνο.
Φοράει στολή δισταγμού.
Δεν έχει ακόμα προφθάσει να είναι
σύντροφός μου ή καταδότης.
Φαίνεται από την ζωή μου
πέρασε επάρκεια κάποτε.

Συ δεν φαίνεσαι.

Όμως για να υπάρχει γκρεμός στο τοπίο
για να έχω σταθεί στην άκρη του
κρατώντας λουλούδι
και χαμογελώντας,
θα πει πως όπου να' ναι έρχεσαι.
Φαίνεται από την ζωή μου
ζωή πέρασε κάποτε.

Από το "Χαίρε Ποτέ", το

ΚΟΝΙΑΚ ΜΗΔΕΝ ΑΣΤΕΡΩΝ

Χαμένα πάνε τα λόγια των δακρύων.
Όταν μιλάει η αταξία η τάξη να σωπαίνει
- έχει μεγάλη πείρα ο χαμός.
Τώρα πρέπει να σταθούμε στο πλευρό
του ανώφελου.
Σιγά-σιγά να ξαναβρεί το λέγειν της η μνήμη
να δίνει ωραίες συνταγές μακροζωίας
σε ό,τι έχει πεθάνει.

Ας σταθούμε στο πλευρό ετούτης της μικρής
φωτογραφίας
που είναι ακόμα στον ανθό του μέλλοντός της:
νέοι ανώφελα λιγάκι αγκαλιασμένοι
ενώπιον ανωνύμως ευθυμούσης παραλίας.
Ναύπλιο Εύβοια Σκόπελος;
Θα πεις
και που δεν ήταν τότε θάλασσα.